

YA SPONTO LA LUNA - IZGREVA MESEC

UMESTO UVODA

Možda bi u domen neke kosmičke ravnoteže mogla da se uračuna blagonaklonost sudbine koja nam je omogućila da svako od nas, pred neizvesnošću sutrašnjice, potraži i nađe utočište u svojoj oazi sećanja, što, mislim, svi ljudi ovog sveta rado čine. Ni ja nisam izuzetak. Ova knjiga je rezultat poseta mom omiljenom "mestu". Sve pesme, priče i poslovice, koje sam unela u ovu zbirku, čula sam od bake, majke, tetaka i ujaka, stoga je zbirka usmenih kazivanja skromna, jer nisam želela da zalazim u sećanja drugih ljudi, smatrajući da njihova sećanja pripadaju samo njima.

Pesama je najviše (ima ih 64), stoga što ih je bilo lakše zapamtiti, zato što se pevaju.

Možda je vredno pomenuti da me je moja baka Rahela učila i naučila da pevam, a ona nije pevala (za pevanje je bila "zadužena" moja tetka Bela). Nije to bilo zato što nije umela da peva. Naprotiv, divno je pevala, ali je u ono vreme, neposredno posle rata, smatrala da je suviše ljudi stradalo i da je potrebno da prođe mnogo vremena da bi se žalost za njima ublažila toliko da bi se moglo pevati od srca. A pesma je lepa samo kad se od srca peva. Znala je ona mnogo pesama koje je naučila od svoje majke.

Moja jevrejska porodica je poreklom iz Soluna. Baka Rahela Beža poticala je iz veoma imućne sefardske porodice, iz koje je ponela tradicionalno vaspitanje. Iz svog doma ponela je i veliku duhovnu snagu, koja joj je pomogla da u susretu sa najvećim ljudskim nesrećama (rat, logor, bolesti, smrt) ne izgubi ni česticu svog ponosa, dostojanstva i borbenosti, a njeno najjače oružje bili su osmeh i blaga reč.

Bila je, čini mi se i danas, kao onda kad sam bila mala, neiscrpn izvor priča i pesama. Žao mi je što nisam zapamtila više bajki, zapravo, sve, baš sve što mi je pričala, jer je ona, u skladu sa svojim tradicionalnim vaspitanjem, koje joj je nalagalo da čuva kulturno blago i da ga pri kraju svoga puta preda drugome, to i učinila, darujući ga meni, a ja sam, eto, svoj dug pokušala da izmirim zapisavši, nažalost, manje od onoga što sam sama dobila.

Moja baka je od mene zahtevala da u svakoj prilici pevam, pogotovo dok nešto radim – a posla je bilo mnogo.

Mnogo kasnije sam shvatila ono što je moja baka znala: koliko je važna blagotvornost pesme, koja je trijumf života nad smrću, velika utešiteljica naša, naš sadrug u lepim i ružnim trenucima, koji čine našu svakodnevicu. Pesma odvraća pažnju, naročito kada je posao koji treba obaviti težak, ali meni, iako sam imala pet godina, nije bilo teško, jer kada bi palo veče, sledila je nagrada – baka bi sela na šamlicu i počinjala da priča...

Najčešće je pričala bajke i priče. Ipak, njih je u ovoj zbirci najmanje (samo 11) zbog toga što, bojim se, neke nisam dobro zapamtila, neke su imale veoma zamršen i složen zaplet, nekima sam zaboravila početak ili kraj... I tako, navela sam samo one kojih se jasno i u celosti sećam.

Bajke nam je, pored bake i tetaka, pričao i ujak Jakov, koji je bio pravi majstor za pričanje bajki u nastavcima, naravno, "nastavke" je sam izmišljao.

U ovu zbirku unela sam i 150 poslovice, koje sam slušala u mojoj porodici u svakodnevnim razgovorima.

Vreme nezadrživo juri, srećom, ostavljajući za sobom trag koji vodi do oaze sećanja, u kojoj se zaustavlja da predahne. Ovo je bio moj pokušaj da ga malo duže zadržim... Zbog vas – mojih budućih čitalaca.

KANTIGAS / PESME

Ay kampos, kampos de olivas

Ay kampos, kampos de olivas,
vos deshi chikitos, vos topi kresidos.
Ay kampos, kampos de Granada,
presto la mi gente, presto me akompañash!
I donde konoses ñiña, los kampos de olivas?
Kuando el rey, mi padre, asembro las olivas
entonses los Moros a mi me kaptivaron.
I donde konoses ñiña, los kampos de Granada?
Kuando el rey, mi padre, sobre los kampos reynava,
mi madre, la reyna, pariyendo mi stava.
A los seños ke tu datis, tu sos la mia ermanika!
Avridesh mi madre las puertas del kastillo,
ke en lugar de nuera, la fija vos traygo!
Si es la mi nuera, ai esta el palasiyo,
si es la mi fija, venga a mi lado!
(Kantiga viyeja)

Ah, maslinjaci, maslinjaci

Ah, maslinjaci, maslinjaci, beste mali
sad ste svoje krošnje razgranali.
Ah polja, predivna polja Granade,
ljudi moji brzo, brzo me pratite tamo!

Otkuda, lepa devo, poznaješ maslinjake?
Kada je kralj, moj otac, to drveće sadio,
dušmanin je tada mene oteo!
Otkuda, lepa devo, poznaješ polja Granade?
Kada je kralj, moj otac, krunu stavio,
kraljica je mene rodila.
Po tome što kažeš, ti si moja sestrice!
Majko, otvori širom dvorova kapije,
dovodim kćer tvoju umesto snahe.
Ako je ona snaha, eno joj palate tamo,
ako je ćerka moja, nek dođe meni amo!
(Stara romansa)

Ah, señora novya, abashes abashu

Ah, señora novya abashes abashu!
No puedo, no puedo ke me sto peynando
peynado de novya para el manseviko.
Ah, señore novya, abashes abashu!
No puedo, no puedo ke me sto vistiyendo
vestido de novya, para el manseviko.
Kuando veresh novya, al vuestro amado,
tomalde la mano, yevaldolo al lado,
ke el fijo del ombre servido kere.
(Kantiga de boda)

Ah, gospodo nevesto, hajde sidi k nama!

Ah, gospodo nevesto, hajde sidi k nama!
Ne mogu, ne mogu, češljam kosu za moga dragana.
Ah, gospodo nevesto, hajde sidi k nama!
Ne mogu, ne mogu, oblačim se sada,
nevestinsko ruho za moga dragana.
Kada svog voljenog ugledaš, nevesto,
uzmi ga za ruku i povedi k sebi,
učini da mlado momče sad čovek postane.
(Svadbena pesma)

KONSEJA / PRIČA

El mazal no si puedi engañar

Era buenu un rey. Teniya tres fijos: Moshiku, Avramiku i Daviku. Biviyan buenus i kuntentus. El rey ya stava reynandu muchus años, la gente bivija in pas.

El aparejar de la noviya para el baño / Pripremanje neveste za ritualno kupanje

Un diya el rey salyo a su verjel a pasearse un poku. S'aserko a un poĝu ke stava in medyu del verjel, echo una mirada adiyentru mirandu su kara al speju del agua.

– O, – stava pensandu – komo sto haninu i mansevu! En la mansevez si ditiyeni el mundu!

In suptus, aparesiyo, al ladu de su kara, un' otra muy feya!

El rey se stremisiyo:

– Ken sos tu? – domando.

– Yo soy la viyejes, – dishu la feyaldat.

El rey buen espantadu, pishin s'aturno al palasiyo i si metiyo a pensar.

– Kali ke sea al mundu alguna koza kon la ke si puedi venser la viyejes!

Yamo lus sivdadinus.

La ĝente stava entrandu i saliendu, ma ningunu no saviya darli la repuesta. Afilu, una mujer dishu:

– Domanda lus kazalinus, eyus konesin muchas yervas i puedi ser ke algu no va saver darti la repuesta.

– Bindichu! – dishu el rey –tu tiyenis razon!

El segundu diya el rey si vestiyo de kazalinu i si metiyo al kaminu. Iya del kazal al kazal ma ni lus kazelinus no supiyeron la repuesta. Muy sugurentu, el rey desidiyo de aturnarse sin la repuesta.

Kaminandu avagar kon la kavesa abokada, el rey stava dainda pensandu lu ke pudiya fazer para venser la viyejes.

Kuandu alevanto la kavesa, in suptus vidu un ombri in mediyu del kaminu, komo ke in akel puntu kresiyo en esti lugar. Si saludarun, i el rey respondiyo deke sta sugurentu. Esti ombri entonsis li dishu:

–Yo sé la repuesta. Mira agora ke ti vo dizir: No, no ay yervas kon las ke si puedi venser la viyejes. Muy longi de akì ay una montaña, en la montaña una huente, l'agua de esta huente puedi dar vida o detener la mansevez, ma todas dos kozas inuna – no.

Esta huente, s'entiyende, està biyen bikliyada. Si kali pasar por kuarto entradas, kada una sta biyen bikliyada: – la primera entrada bikleyin kuarto leonis, la segunda dos aguilas, la tersera, una kulevra i la ultima, onde sta la huente, una draga. Mandimi tu fiju i yo li vo dizir lu ke kali ke faga. Ma ke sepas, tu fiju kali ke mi topa solu, porke yo no te vo dizir on'stan mis kaminus. Si él es kapaz – ya mi va topar, si no, – no li vali la pena!

El rey s'alegro muchu. Kuandu vinu al palasiyo, yamo al fiju mas grandi i lu mando al kaminu pishin. Moshiko si huey.

Kamino, kamino entera la semana i... si kanso. Abolto la spalda i s'aturno in kaza.

Avramiku, el segundu fiju del rey, s'aparejo i si metiyo al kaminu. Por akì - por ai, bushko akel ombri kuarto semanas enteras, i no lu topo, si kanso di bushkarlu i s'aturno in kaza.

I el fiju mas chiku tambiyen s'aparejo para partir al kaminu.

Daviku teniya una dueña la ke lu keriya muchu. Saviya ke a Daviku agradavan mucho las borekitas kon muezis, por estu eya li metiyo muchas al bogu (ken savi kuantu va durar el kaminu) Daviku partiyo a bushkar el ombri el ke diyo la repuesta a su padra.

Un diya si topo in una madera ke stava muy grande, a la mediyodiya Daviku s'asento debashu de un arvol para komer i deskansarse un poku, ma si komu stuvu muy kansu, si durmiyo.

Kusandu si desperto, li kayerun al tinu las borekitas, metiyo la mano al bogu i,... si maraviyo muchu, porke topo solo la meyata de la kantidad ke li aparejo la dueña.

Ya vinu la noche, ma él dainda no saliyo de la madera. Otra vez topo un arvol grandi i s'echo a dormir. La mañana, por desayunu teniya mas poku de borekitas de ayer.

– Ma ken las sta komiyendo? – si stava maraviyandu Daviku. Ala tardli li kayo al tinu komo va aferar akel ladron ke li sta aruvandu las borekitas. Si va echar a dormir, quado el ladron va venir por arovar las borekitas, él va avrir lus ojus i lu v'aferar.

Akel viyeju el kual él stava bushkandu, huey el ladron de las borekitas. Kuando s'aserko al bogu kon las borekitas, Daviku avriyo lus ojos i lu afero por la mano.

– Ah, m'aferatis – si riyo el viyeju, – m'engañaron las borekitas, ke m'agradarun tantu! Ven ti diré el kaminu. Vas a tomar esti kaminu, vas a ir derechu, derechu fin kuandu vas a ver una kazitika, ai mora una mujer, eya ti va dar lus kunsejus ke ti premin. Vaya kon Diyos! Daviku topo la mujer sin pena. Eya dishu:

– Tiyenis tres diyas de kaminar fista el lugar on'sta la huente de la vida. Tu ya savis ke sta biyen bikliyada, por estu kali ke tomas: kuartu uvejas, dos gayinas, un poyu i esta espada ke te la vo dar yo, para ke matis la draga. mira komo vas a fazer: A la primera entrada onde stan lus leonis, vas arojar las uvejas. A la segunda, onde stan las aguilas, vas arojar las gayinas, a la tersera entrada, la ke bikleya la kulevra, vas arojar el poyu. Kuandu empesan a komer, tu vas a entrar, porke komiyendu van olvidar a despertar la draga, tu akori mas prestu ke puedes, porke el puntu kuandu eya si despierta va ser muy serka, i kon esta epada kortili la kavesa; prestu, prestu tome l'agua antis ke la sangri de la draga entra en l'agua, porke li va tomar la poder por mil años!

El reyninu diyo mil grasiyas ala mujer i partiyo en akel puntu. Por tres diyas vinu ala mantaña, s'aserko a la primera entrada kuando kuarto leonis li akoriyeron in kontro brameandu, él pishin lis arojo las uvejas, las ke eyus aferaru i empesarun a komerlas.

Daviku paso por la primera entrada. A la segunda entrada, las aguilas li abularun in kontro, él arojo las gayilnas, las ke las aguilas aferarun i si metiyerun a komerlas. El reyninu paso por la segunda entrada. A la tersera, la kulevra alevanto la kavesa para modrerlu, él, pishin li arojo el poyu i ansina paso i la tersera entrada i si topo adelante la draga, esvaño la espada en akel puntu i li korto la kavesa; prestu, prestu incho la redomika ke teniya, i s'inderecho in kaza.

Entrimiyentis, en el palasiyo, el rey ke ya stava siguru ke Daviku ya topo la huente, porke ya pasarun tres mezis de kuando si huey, i por estu ya stava asperando su venida kada diya en la ventana del palasiyo, i kuandu lu vidu, kuantu stuvu impasiyente, akuryo por las skaleras, s'arezvalo i si kayo por todas las skaleras i kedo in bashu. Todus s'arekojeron, viñerun lus metkus, lu mirarun i disherun:

– No si puedi salvar!

En akel puntu entro Daviku:

– Señor padre, ke vo fazer? Keris ke ti salvo la vida o vas a murir mansevu?

– La vida – apenas dishu el rey.

Daviku avriyo la redomika, vaziyó l'agua en un lagen para ke lavin el rey.

Kuando le rey echo una mirada a lagua – la kara de la viyejes li stava fazyendu burla del dip del lagen!

Sudbinu ne možes prevariti

Bio jedan kralj. Imao je tri sina: Mošu, Avrama i Davida. Živeli su srećno i zadovoljno. Kralj je već dugo vladao, njegov narod živeo je u miru, a kralj je bio spokojan, jer ga nikakve brige nisu morale.

Jednoga dana iziđe da prošeta po svom vrtu, primače se bunaru, koji je bio nasred vrta, naže se nad bunar da se ogleda u vodi.

– O, – pomisli – kako sam lep i mlad! Na mladosti se drži svet! Izenada spazi pored svog lika drugi, vrlo ružan lik. Kralj se zgrozio:

– Ko si ti? – upita

– Ja sam starost! – odgovori rugoba.

Kralj, grdno uplašen, smesta se vrati u dvor i poče da razmišlja.

– Mora da na svetu postoji nešto čime se starost može pobediti. Pozva dvorane i upita ih zna li ko od njih sredstvo kojim se starost može pobediti. Niko nije znao, ali mu neko reče:

– Upitaj građane.

Ljudi su dolazili i odlazili, ali niko nije znao da odgovori kralju kako se može pobediti starost. Najzad mu jedna žena predloži:

– Upitaj seljane, oni poznaju mnogo svakakvih trava, i može biti da će neko od njih znati da ti odgovori.

– Odlično, reče kralj – ti si u pravu!

Sledećeg dana kralj se preruši u seljaka i pođe na put.

Išao je iz sela u selo, ali ni seljani nisu znali da odgovore kralju. Ražalošćeni kralj odluči da se vrati. Išao je sasvim polako, oborene glave, razmišljajući kako da pobedi starost. Kada je podigao glavu, iznenada se pred njim stvori neki starac, kao da je onog trenu iz zemlje iznikao. Pozdraviše se, i kralj, na starčevo pitanje zašto je tako tužan, reče šta ga muči.

– Ja znam odgovor, reče – slušaj dobro šta ću ti reći: Ne, ne postoje trave kojima se može pobediti starost, ali vrlo daleko odavde postoji jedna planina, a na planini izvor–voda koja ti može dati život ili zadržati mladost zauvek. Ali, može ti ispuniti samo jednu od te dve želje, obe nikako! Ovaj je izvor, razume se, veoma dobro čuvan. Treba proći kroz četiri kapije. Prvu čuvaju četiri lava, drugu dva orla, treću čuva zmija, a četvrtu kapiju čuva aždaja. Nego, pošalji mi svog sina i ja ću mu reći šta mu je činiti, ali da znaš, tvoj sin me mora sam naći, jer ti ja neću reći puteve svoje. Ako je sposoban, naći će me, ako nije – ništa mu ne вреди. Kralj se silno obradova. Čim je stigao u dvor, pozva najstarijeg sina i posla ga na put. Moša pođe.

Išao je i tražio cele nedelje i... umorio se. Okrete leđa drumu i vrati se kući!

Avram, srednji kraljev sin, opremi se za put i krenu da i on okuša sreću. Ovamo–onamo, tumarao je tražeći starca čitave četiri nedelje i ne našavši ga vrati se kući.

Najzad se i najmlađi sin opremi i pođe na put. David je imao dadilju koja ga je mnogo volela, i znajući da on najviše voli kolačiće sa orasima, ona mu pripremi veliku količinu da mu ne bi nedostajali dok bude putovao.

David pođe tražeći na sve strane starca. Jednoga dana nađe se pred šumom. Šuma je bila vrlo velika i u podne David sede pod jedno drvo da štogod pojede i malo se odmori, no, kako beše umoran, san ga prevari i on zaspao. Kada se probudio, padoše mu na um kolačići kojima je želeo da se zasladi, stavi ruku u bošću u kojoj su bili, i iznenadi se mnogo, jer je nedostajala polovina kolačića.

Pade večer, a David još ne beše izišao iz šume. Nanovo odabra jedno poveće drvo i smesti se ispod njega da prenoći.

U zoru, probudivši se, ustanovi da je količina kolačića još manja no predhodne večeri.

– Ma, ko li ih to jede? – čudio se David.

U podne odluči da uhvati lopova. Leći će i praviće se da spava, pa kad se lopov pojavi, on će ga lako uhvatiti.

Rečeno – učinjeno. Lopov je bio baš onaj starac koga je David tražio, i kad David naglo otvori oči i zgrabi ga za ruku, starac se nasmeja i reče:

– Ah, uhvatio si me, prevariše me kolačići, mnogo su mi se svideli! Pa, hajde da ti pokažem put. Poći ćeš ovim putem i ići ćeš pravo, pravo, sve dok ne dođeš do jedne kućice u kojoj živi jedna žena, ona će ti reći šta ti treba. S Bogom pošao!

David lako nade ženu. Ona mu reče:

– Na tri dana hoda odavde, nalazi se izvor života koji tražiš. Znaš već da ga dobro čuvaju, pa ćeš zato poneti: četiri ovce, dve kokoši, jedno veće ugojeno pile i ovaj mač koji ću ti dati da njime ubiješ aždaju. Kada dođeš do prve kapije, lavovi će juriti na tebe, a ti im baci četiri ovce, oni će se njima zabaviti, a ti prođi. Kod druge kapije, orlovi će se ustremiti na tebe, a ti im kokoši baci, oni će se njima zabaviti, a ti prođi. Kod treće kapije, zmija će se uspraviti da te ujede, a ti joj baci pile ugojeno, ona će se njime zabaviti, a ti prođi. Tako zabavljeni oni neće probuditi aždaju, pa ti brzo pritrči i ovim mačem glavu joj odseci, zatim, najbrže što možeš, zahvati vode pre no što aždajina krv dospe u nju, jer će ta krv vodu zatrovati i oduzeti joj moć za hiljadu godina.

Kraljević David srdačno zahvali ženi i pođe istog časa.

Za tri dana stiže do planine. Približi se prvoj kapiji, a četiri lava juriti na njega, on im brzo baci četiri ovce, lavovi ih zgrabiše, a on prođe.

Dode zatim do druge kapije, orlovi se ustremiše na njega, a on im baci dve kokoši, koje oni zgrabiše, a on prođe i kroz drugu kapiju. Kod treće kapije, zmija podiže glavu palacajući jezikom spremna da ga ujede, on joj baci ugojeno pile, ona ga zgrabi i njime se zabavi, a David se nade pred usnulom aždajom, zamahnu mačem i odseče joj glavu, zatim brzo pritrča izvoru, zahvati vode u sud koji beše poneo. Pošto je sve obavio, uputi se natrag.

U međuvremenu, kralj, koji beše siguran da je David pronašao izvor, jer behu prošla tri meseca otkako je pošao na put, pripremao se za njegov dolazak, bolje reći, za vodu koju će mu doneti i pomoću koje će zadržati mladost za sva vremena.

– Nikad, nikad ona rugoba neće zakucati na moja vrata – radovao se kralj. Odlučio je da se oženi drugom ženom, naravno, mladom, a svojoj kraljici reče da može ostati na dvoru jer mu je rodila sinove.

Po ceo dan je provodio na prozoru očekujući sina. Kad ga je najzad ugledao da dolazi, nemajući više strpljenja, potrča mu u susret, okliznu se, strmoglavni niz stepenice i osta nepomično da leži.

Svi se okupiše oko njega, dodoše i lekari, pogledaše ga i rekoše:

– Nema mu spasa!

U tom trenutku uđe David.

– Gospodine oče, šta da radim? Želiš li da ti spasem život ili hoćeš da umreš mlad?

– Život mi spasi – procedi kralj s mukom.

David otvori sud s vodom koju je doneo, usu je u lavor da bi se kralj okupao u njoj. Kada se kralj nadvio nad vodom – lik starosti mu se rugao sa dna lavora!

RIFRANIS / POSLOVICE

Echar sal a la mar

El saku vaziyu en piyes no keda.

El ashugar te puedo dar,

el mazal vati a bushkar.

El tiyempu no aspera ningunu.

El dolor de mi tinu no dugueli

mi vizinu.

El mal entra por la puerta de

la kaza sali por el ojo de l'aguja.

El peshi spinozu el gidiyo no komi.

El lovu i la uveja van in una konseja.

El mas sodru es el ke no askucha.

El selo es un kastigo de siyelo.

El bueno yeva siyempre

la kavesa rota.

Fazi biyen, no miris por ken.

Favladoris ay, askuchadoris no.

Fijus de mi fijus son dos

vezis miyus.

Fijus no tengo, ñetus mi yoran.

Guadri la ravya fista la manana.

Guay de la kaza onde flama no ay.

Guay de el ke va detras del perdido.

Guay del provi i de su diya malo.

Hazinura ke tura, muerte segura.

In kada trigu, ay urtigu.

In kada burla ay varda.

Kada yave si merka kon paras.

Kada unu a su tino tiyene

algun espino.

Ke pudiya ser, no si pudi ver.

Ken tiyeni parés de vidro ke no

echa piyedras al tejado del vizino.

Ken bati a la puerta, siyenti

su repuesta.

Ken alma tiyeni, alma kreyi.

Ken al siyelu skupi ala kara

li kayi.

Soliti more.

Prazna vreća ne stoji uspravno.

Miraz ti mogu dati,

sreću traži sama.

Vreme nikog ne čeka.

Moja glavobolja nije i susedova.

Zlo ulazi kroz kućna vrata,

izlazi kroz iglene uši.

Ribu s previše kostiju Jevrejcin ne jede.

Vuk i ovca su deo iste priče.

Najgluvlji je onaj koji ne sluša.

Ljubomora je kazna nebeska.

Dobro uvek ima razbijenu glavu.

Čini dobro i ne pitaj za koga je.

Mnogo ih je koji pričaju,

malo je onih koji slušaju.

Sinovi mojih sinova dva puta su moji.

Svoje dece nemam, unučad mi plaču.

Sačuvaj ljutnju do sutra.

Teško kući u kojoj vatra ne gori.

Teško onom ko za izgubljenim ide.

Teško siromahu sa zlom sudbinom.

Dugotrajna bolest, sigurna smrt.

U svakom žitu ima kukolja.

U svakoj šali ima zbilje.

Svaki se ključ novcem kupuje.

Svako ima svog crvića u glavi.

Ne može se znati šta je moglo biti.

Ko ima staklene zidove, neka ne baca

kamenje na krov svoga suseda.

Ko kuca na vrata, čuće odgovor.

Ko dušu ima, duši veruje.

Ko na nebo pljuje, na lice mu pada.

Ken mal avla, mal oye.
Ken s'aboka muchu li si veyi
el kulu.

Ko zlo govori, zlo i čuje.
Ko se preduboko klanja,
vidi mu se zadnjica.

1995.

(Odlomci)